

Türkan Zeynalova

HÜSEYN CAVID POEZİYASININ İNGİLİS DİLİNƏ
TƏRCÜMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Azərbaycan ədəbiyyatını tükənməz söz xəzinəsi ilə cilalayan böyük dramaturq, şair Hüseyn Cavid (1882-1941) dərin mənalı yaradıcılığı ilə həm öz dövründə, həm də sonrakı çağlarda diqqətdə olmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, bu böyük mütəfəkkirin əsərləri müxtəlif dillərə tərcümə ediləndə də, onun müdrik, hikmətamiz fikirləri hər bir oxucunu heyrətdə qoyur. “Cavid hikmətinin əsas həcm yükünü onun şeirləri təşkil edir ki, bu da təsadüfi sayılmamalıdır. Cavid hər şeydən öncə böyük şairdir, söz ustadıdır və söz onun dilində mum kimi yumşalıb ən dərin mənalara ifadə etməyə qadir olur” [1, s.7].

Dahi sənətkarın zəngin yaradıcılığından sovetlər dönəmində ingilis dilinə çox az nümunələr tərcümə edilsə də, müstəqillik dövründə artıq tərcümə sahəsində öz sözünü deyən istedadlı mütərcimlər yetişmiş, onların səyi nəticəsində istər klassik ədəbiyyat, istərsə də çağdaş ədəbiyyat nümunələrinin Avropa dillərinə, xüsusilə ingilis dilinə tərcüməsində böyük uğurların şahidi oluruq. İlk öncə, hələ 1969-cu ildə Moskvanın “Proqress” nəşriyyatında ingilis dilində nəşr edilən, ta qədimdən müasir dövrə qədər böyük bir dövrü əhatə edən Azərbaycan poeziyası nümunələri sırasında böyük Cavid poeziyasından da seçmələr var. Bu antologiyada Hüseyn Cavidin “Azad əsirlər” (“Prisoners of Freedom”), “Bakıda”, yaxud “Məsud və Şəfiqə” (“A Talk between Masud and Shafiqə”), “Dün və bu Gün” (“Yesterday and Today”), “Azər” poeməsindən bir parçanın ingilis dilinə tərcüməsi verilmişdir. Sonrakı çağlarda 2010-cu ildə İslamabadda nəşr edilən “Azərbaycan poeziyası” (Okeanda bir Damlə) adlı antologiyada böyük dramaturqun “Dün və bu Gün” şeiri təkrar verilmişdir. Cavid ədəbi irsindən verilən bu poetik nümunələri ingilis dilinə tanınmış mütərcim Qladis Evanz tərcümə etmişdir. İngilis dilinə edilmiş bu tərcümələr rus dilinə sətiri tərcümə əsasında edildiyindən, təbii ki, Hüseyn Cavid kimi nəhəng bir mütəfəkkirin deyim tərz, fikri, ideyası, yazılan əsərlərin ruhu dəyərincə qorunmamışdır. Bu da təbiidir. Köməkçi bir dilin vasitəsilə edilən tərcümədə məzmun zəifləyir, hətta vəzn pozulur, ixtisarlara, söz itkisinə yol verilir. Lakin ingilisdilli oxuculara klassiklərimizi tanımaq baxımından əlbəttə ki, bu tərcümələrin rolu böyükdür. “Azərbaycan romantizim ənənələrini yüksək səviyyəyə qaldıran və bu romantik ədəbi məktəbin ən qüdrətli nümayəndələrindən biri kimi Hüseyn Cavid əsərlərində xoşbəxt gələcək, azadlıq ideyaları, əsas qayə kimi tərənnüm edilir” [2, s.8]. Bununla yanaşı böyük sənətkarın fikirlərində dərin bir kədər, ümitsizlik nişanələri də əskik deyildir. Amma böyük mütəfəkkir naümid deyil, gələcəyə coşqun inamla inanır:

Dün səadətə parlayan gözlər,
İmdi yəsü kədər nisar eylər.
Dün təhəvvürlə gurlayan sözlər,
İmdi bir başqa macərə söylər.
Dünki xəndan könül bu gün sızlar,
Dün sönən bir əməl bu gün parlar [3, s.96].
Bu hissənin ingilis dilinə tərcüməsinə baxaq:

Happy the shining eyes but yesterday:
Here grief and mourning lies but come today.
Brave words so full of cheer but yesterday:
Full of despair and tears but come today.
Gay heart of yesterday it aches today.
Dead dreams of yesterday revive today [4, s.119].

Sətiri tərcüməsi:

İşıq saçan xoşbəxt gözlər, amma dünən:
Bura qəm və nalə isə bu gün gəlir.
Fərəh dolu cürətli sözlər, amma dünən.
Ümitsiz və göz yaşları ilə dolu bu gün gəlir.
Dünənin şad ürəyi bu gün sızlayır.
Dünənin ölü arzuları bu gün cana gəlir.

İstedadlı mütərcim Qladis Evanz böyük şair Hüseyn Cavid şeirinin məzmununu vermiş, şeirin formasını, hətta qafiyəli sözdərdən qabaq gələn rədifini də saxlamışdır. Şeirin sonrakı bəndinə nəzər etdikdə, mütərcimin bir daha tərcüməçilik bacarığının şahidi oluruq:

Seyr edir iştə kainatı bütün,
Devrilir hər addımda bir əzəmət,
Dinləməz dünki hadisatı bu gün,
Parlayır hər dəqiqə bir hikmət.
Hər qaranlıqda çırpınır bir nur,
Hər həqiqətdə bir xəyal uyuyur [3, s.97].

Bu beytlər ingilis dilində belə səslənir:

Just as firm steel is gnawed away by rust
At ever step the Great turns into Dust.
Today is not concerned with Yesterday.
New knowledge lights each minute of each day.
In every Darkness throbs at least one Gleam.
Each Truth-a womb that bears at least one Dream [4, s.119].

Sətiri tərcüməsi:

Möhkəm polad paslanaraq çürüyüb gedir
Hər addımda Əzəmət Toza dönür.

Bu günün Dünənə aidıyyatı yoxdur.

Yeni elm hər günün hər dəqiqəsini işıqlandırır.

Hər Qaranlıq bir Nurla çırpınır.

Hər Həqiqət- bir Xəyalda doğur.

Fırtınalı bir həyat yaşayan Hüseyn Cavid bu şeiri gənc yaşlarında yazsa da, dövrün dərdini dərdindən duymuş, bəşəriyyəti fəlakətə sürükləyən səbəbləri açmağa çalışmış, bəzən küskün olsa da, "hər bir qaranlıqda bir Nurun olduğu qənaətində qalır". Mütərcim bu beytlərin ümumi məzmununu vermişdir, lakin şeirin formasını orijinaldakı kimi saxlaya bilməmişdir.

Hüseyn Cavidin qələmə aldığı şeirlərdən biri də Bakıda Balaxanı neft mədənlərində iki gəncin arasında gedən müsahibəni əks edən "Bakıda" və yaxud "Məsud və Şəfiqə"(1909) adlı şeiridir. "Bakıda" şeirinin yazıldığı dövrdə, irtica illərində, ümumiyyətlə qurtuluş günü mənasında istiqbal, gələcək haqqında düşüncə, mühakimə, istiqbala ümid (xüsusən romantik şeirdə) əsas motivlərdən idi"[5. s.9]. Əsərdə təsvir edilən Şəfiqə bir az xəyalpərvər gənc qızıdır. Uzaqdan görünən neft buruqları ona romantik, gözəl bir lövhə təsiri bağışlayır. Lakin Məsud bu şirin xəyallar içərisində olan Şəfiqənin sevincinə belə cavab verir:

O sərvlər ki, uzaqdan sana təbəssüm edər,

Bir az da yaxınlaşalım: bax, həmənlə təbəssüm edər:

Önündə bir sürü dəhşətli, sisli abidələr

Ki, daima saşar ətrafa kirli rayihələr,

O sərvlikdə çayırdan, çiçəkdən iz yoxdur,

Görükən anlayacaqsan ki, hər bataqlıqdır[3. s.27].

Bu misraların ingilis dilində tərcüməsinə baxaq:

Take that cypress there, for instance, it certainly draws the eye:

But better take a good look at those towers like cypresses high.

They're not green, are they? But black as the soot from a stove.

A forest of dirty oil-derricks-grove after grove.

They are dark ranks of tombstones, alive with awful sound:

And what a foul, repulsive smell they spread here, all around [6. s.261-262].

Sətri tərcüməsi:

Oradakı sərvlər ki, var, əlbəttə uzaqdan nəzər çəkir:

Amma, ən yaxşısı sərv kimi hündür olan o buruqlara yaxşı bax.

Onlar yaşıl deyil, elə deyilmi? O Sobadan çıxan qapqara hisdir.

Çirkli neft buruqlar meşəsidir, balaca meşə.

Onlar tünd qəbir daşlar düzümüdür, dəhşətli səslər çıxarırlar.

Necə çirklidir, iyərəncə üfunət bütün ətrafa yayılır.

Sətri tərcümədən də görünür ki, mütərcim Qladis Evanz orijinalda olan fikri vermək üçün çox cəhd etmişdir. Onu da qeyd edək ki, Hüseyn Cavid kimi zəngin bir düşüncə sahibinin fikir dünyasını duymaq, onu təhlil etmək o qədər də asan deyil. Buna baxmayaraq mütərcim Hüseyn Cavid dünyasına daxil ola bilmiş, ingilis oxucularında bu əsərlə bağlı tam təsəvvür yaratmışdır.

Böyük mütəfəkkirin bu şeirində "həqiqətlə xəyal (Məsudla Şəfiqə) arasındakı fikir ixtilfləri davam edir və son bəndlərdə əsaslı, doğru nəticə aşkara çıxarılır...O, Şəfiqənin daima həyatı əlvan və parlaq görməyə adət etmiş gözlərindən romantik, şairənə pərdəni qaldıraraq, bir anlıq həqiqətin dəhşətli və sərt üzünü ona göstərir" [7.s.207]. Heyrət içində qalan Şəfiqə artıq bu haqsızlığın səbəbini anlatmağı sorurkən Məsud ona belə cavab verir:

Bu anlaşılmalı bir sualı-müşkildir

Ki, həll ediməsi zənnimcə qeyri-qəbildir.

Bu fikrə qarşı nə mazi cavab verdi, nə hal;

Sənin bu fikrini kəşf eylər ancaq istiqbal...

Bu misralar ingilis dilində belə səslənir:

It's a complex question, and one difficult to solve;

I haven't the strength to do it. Yet we should involve

Ourselves. To find the answers in our day

Is almost beyond us. But these questions will not stay

Unanswered, as sure as there's a sun up in the sky-

To all the questions in our hearts, the Future alone can reply[6. s.265].

Sətri tərcüməsi:

Bu, çox mürəkkəb sualdır, həll etmək çətindir;

Bunu həll etməyə gücüm yoxdur. Hələ biz özümüz bunu həll edə bilmərik.

Bu gün buna cavab tapmaq demək olar ki, bizdən kənardır. Amma bu suallar belə qalmaqacaq.

Cavabsızdır, əminlik ki, səmada günəş qalxır-

Qəlbimizdə olan bütün suallara ancaq Gələcək özü cavab verə bilər.

Hüseyn Cavid poeziyasında olan fikir yükü o qədər mürəkkəbdir ki, onu digər bir dildə olduğu kimi səsləndirmək təbii ki, çətindir. Lakin buna baxmayaraq, mütərcim Qladis Evanz böyük səy göstərərək bu qüdrətli mütəfəkkirin fikirlərini ingilis oxucusuna çatdırmağa çalışmışdır.

Böyük şairin ingilis dilinə tərcümə edilən digər bir şeiri onun "Şeyx Sənan" faciəsindən kor ərəbin mahnısıdır. Bu şeiri Azərbaycan tərcüməçilik sahəsində öz sözünü demiş, şair-tərcüməçi Sabir Mustafa orijinaldan ingilis dilinə tərcümə etmişdir. Onu da deyək ki, ingilis ədəbiyyatının korifeyi olan Vilyam Şekspir sonetlərini bütövlükdə orijinaldan ingilis dilinə tərcümə edən Sabir Mustafa 2012-ci ildə nəşr edilən "Poeziya çələngi" (The Garland of Poetry) tərcümə toplusunda XII yüzillikdən

günümüzdək böyük bir dövrü əhatə edən antologiyada şairlərimizin ədəbi irsindən seçilmiş poetik nümunələri ingilis dilinə tərcümə etmişdir. Bu antologiyada “Kor kişinin mahnısı” kimi verilən şeir parçasının orijinalına baxaq:

Nə eşq olaydı, nə aşiq; nə nazlı afət olaydı,
Nə xələq olaydı, nə xaliq; nə əşki-həsrət olaydı.

Nə dərd olaydı, nə dərman; nə sur olaydı, nə matəm,
Nə aşyaneyi-vüslət, nə bari-firqət olaydı.

Könüldə nuri-məhəbbət, gözümdə pərdeyi-zülmət...
Nə nur olaydı, nə zülmət; nə böylə xilqət olaydı.

Nədir bu xilqəti-bimərhəmət, bu pərdəli hikmət?
Bu zülmə qarşı nolur bir də bir ədalət olaydı.

Tükəndi taqəti-səbrim, ədalət! Ah, ədalət!
Nə öncə öylə səadət, nə böylə zillət olaydı[8. s.32].

Şeirin ingilis dilinə edilmiş tərcüməsinə baxaq:
There should be neither grief, nor remedy, nor merriment, nor funeral.
There should be neither friends' meeting, nor parting's calamity.

In my heart light of affection, on my eyes curtains of darkness,
There should be neither light, nor darkness, nor thus humanity.

What is this merciless creation, this mysterious wisdom?
If only there were against this oppression justice pretty.

I have lost my power and patience, justice! Oh, justice!
There should be neither first such happiness, nor then such adversity [9. s.49].

Sətri tərcüməsi:

Nə məhəbbət, nə sevgili olaydı, nə də şıltaq gözəl.
Nə bəşər, nə Tanrı olaydı, nə də təəssüf üçün axan göz yaşları.

Nə qüssə olaydı, nə dərman, nə sevinc, nə də matəm.
Nə dostların görüşü, nə ayrılıq dərd-sər olaydı.

Ürəyimdə məhəbbətin işığı, gözlərimdə qaranlıq pərdəsi,
Nə işıq, nə qaranlıq olaydı, nə də belə insanlıq.

Nədir bu rəhmsiz yaradılış, bu sirli hikmət?
Kaş bu rəzalətə qarşı yaxşı bir ədalət olaydı.

Mən gücümü itirmişəm, ədalət! Ah, ədalət!

Nə əvvəl belə xoşbəxtlik, nə də belə zillət olaydı.

Gördüyümüz kimi Sabir Mustafa istedadlı mütərcim kimi Hüseyn Cavidin “Şeyx Sənan” əsərində olan kor ərəbin dilindən söylənmiş fəlsəfi məzmunlu şeiri yüksək səviyyədə ingilis dilli oxucuya çatdırmışdır. Şeirdəki ərəb-fars tərkibli sözləri, mürəkkəb ifadələri ingilis dilinin müvafiq leksik-stilistik qarşılıqları ilə verən Sabir Mustafa həm də klassik şeirimizin bir başa originaldan tərcüməsinin üstünlüklərini də, yaxşı nümayiş etdirmişdir. Bu baxımdan Hüseyn Cavid əsərlərindən müəyyən parçaların orijinaldan rus dilinə sətrilər cümə əsasında ingilis dilinə edilən tərcümələr arasında böyük fərq görünür. Əlbəttəki, çox uzaq bir zaman kəsiyində edilmiş bu tərcümələrdə ilk təşəbbüs kimi təqdirə layiqdir, lakin bunlarda müəyyən qüsurlar da var. Bu baxımdan belə düşünmək olar ki, qloballaşma dövründə ölkələr arasında ədəbi-mədəni əlaqələrin inkişaf etdiyi bir vaxtda çox istedadlı tərcüməçilər yetişdiyi üçün artıq köməkçi dillərin vasitəsilə edilən tərcümələrə ehtiyac duyulmur.

Ədəbiyyat

Babaxanlı Gülbəniz. “Cavid hikməti”, (ön söz). Cavid Hikməti: seçmə aforizmlər (Azərbaycan və ingilis dillərində) “Elm və təhsil”. () 2016

Habibaylı İsa. “Azerbaijani Poetry. Tradition and Modernity”. Poetry of Azerbaijan: A Drop in the Ocean. Compiled and edited by Eynulla Madatli. Leaf Publications-Islamabad, 2010

Hüseyn Cavid. “Dün və bu gün”. Əsərləri dörd cildə, birinci cild. (Tərtib edən Turan Cavid). “Yazıcı”, 1982

Hüseyn Cavid. “Yesterday and Today”. “Azerbaijan Poetry”. Tradition and Modernity. Poetry of Azerbaijan: A Drop in the Ocean. Compiled and edited by Eynulla Madatli. Leaf Publication-Islamabad, 2010

Məmməd Cəfər. “Böyük şair, mütəfəkkir” Hüseyn Cavid. (Ön söz). Əsərləri dörd cildə, birinci cild, (tərtib edən Turan Cavid). “Yazıcı”, 1982

Hüseyn Cavid. “A Talk Between Masud and Shafiq”. (Translated by Gladys Evans). Azerbaijanian Poetry. Classic. Modern. Traditional. Edited by Mirza Ibrahimov. Moscow, Progress Publishers, 1969

Məsud Əlioğlu. “H. Cavid şeirində fəlsəfi motivlər”. (İdeal və varlıq). “Məhəbbət və qəhrəmanlıq”. Bakı, “Yazıcı”, 1979

Hüseyn Cavid. “Bakıda”. Əsərləri dörd cildə, ikinci cild. (Tərtib edən Turan Cavid), “Yazıcı”, 1982

Hüseyn Javid. (Power and patience). "The Song of the Blind man". (Translated by Sabir Mustafa). Poeziya çələngi, (The Garland of Poetry), Bakı, "Avrasiya Press", 2012

Açar sözlər: Hüseyn Cavid, şair-dramaturq, antologiya, poetik tərcümə, "Məsud və Şəfiqə"

Key-words: Hussein Javid, poet-dramatist, anthology, poetical translation, "Masud and Shafiqə"

Ключевые слова: Гусейн Джавид, поэт-драматург, антология, поэтический перевод, "Masud и Шафиға"

The translation peculiarities of Hussein Javid's poetry into English

Summary

The article deals with the great Azerbaijani poet-dramatist, one of outstanding thinker and representatives of Azerbaijani romanticism Hussein Javid, (1882-1941) and his works which had been translated into English. In this article are spoken about his works, such as "Yesterday and Today", "In Baku" or "To talk Between Masud and Shafiqə", and "The Song of the Blind man" from his historical work "Sheikh Sanan". Here is compared the poems with original and shown the different peculiarities of the translations. The poems by Hussein Javid were translated by talented translators Gladys Evans and at the same time by the prominent Azerbaijani poet Sabir Mustafa who is famous with his translations from original into English.

Особенности перевода поэзии Гусейна Джавида на английский язык

Резюме

Статья посвящена великому азербайджанскому поэту-драматургу, одному из выдающихся мыслителей и представителей азербайджанского романтизма Гусейну Джавиду (1882-1941) и его произведениям, которые были переведены на английский язык. В этой статье рассказывается о его произведениях, таких как, «Вчера и сегодня», «В Баку» или «Беседа между Масудом и Шафигой» и «Песня слепого» из его исторического труда «Шейх Санан». В статье эти переводы сравниваются с оригиналами стихови выявляются особенности различных переводов. Стихи Гусейна Джавида были переведены талантливыми переводчиками Глэдис Эванс и выдающимся азербайджанским поэтом-переводчиком Сабиром Мустафой, который известен своими переводами с оригинала на английский язык.

Rəuşi: dos. Əliyeva Leyli